

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մաքսային սակագների օրինագծի ընդունուլը ռախստագում.—Ֆրանսիական պարլամենտի վերջին նիստը.—Էմբերների ձերբակալուլը.—Վենեցուէլայի գործերը.—Նւրուպական դիպլոմատիան եւրո է խիստ միջոցների դիմում.—Սուլթանի վերջին ծաղըը.—Անդամահատութեան փրկարար նշանակութիւնը.—Ինչ է թելադրում պատմութիւնը Մակեդոնիային.—Վոմա Լամդղորֆի ուղևորութիւնը Վիէննա:

„Прав. Вѣстн.“ յօդուածը մակեդոնական գործերի մասին:

Ռախստագում փոքրամասնութեան և մեծամասնութեան պայքարը, որի մասին անցեալ անգամ գրել էինք, վերջացաւ, ինչպէս դժուար չէր նախատեսել, չքաւոր մասսայի շահերի պաշտպանների պարտութեամբ. ազահ ազրարներին աջողուեց ընդունել տալ մաքսային սակագների օրինագիծը 202 ձայնի առաւելութեամբ ընդդէմ 100-ի: Այդ յաղթութիւնից յետոյ ազրարները այժմ կարող են վերադառնալ իրանց ընդարձակ կալուածները և Ջրօրհնեաց արձակուրդներին ձոխ քէֆեր սարքել ի հաշիւ ապագայում՝ մասսայի հացի փողից կտրած կոպէկների:

Պակաս ազմկալի չէր նաև Ֆրանսիական պարլամենտի վերջին նիստը. Ֆրանսիական հակահանրապետականները ամեն կերպ աշխատում են սեւաջնել այժմեան արմատական կառավարութիւնը ժողովրդի աչքում: Օգտուելով էմբերների մութ գործից, Դէրուլէդի բարեկամ Գօթիէ դը Կլանյին և ուրիշ նուցիօնաւիտաներ՝ մի շարք մեղադրանքներ և զրպարտութիւններ թափեցին ներկայ կառավարութեան, մանաւանդ արդարագատութեան մինիստր Վալլէի հասցէին, իբրև թէ դա մեղսակից է այն բանում, որ այդ մեծ խարդախների ընտանիքը կարողացաւ խուսափել արդարագատութեան ձեռքից: Այդ նացիօնաւիտաները իբրև թէ չը գիտեն, որ նոյն Ֆրանսիայում, ոչհանրապետական ռեժիմների ժամանակ, շատ աւելի խայտառակ

գործեր են պատահել, և եթէ ներկայ հասարակական պայմաններում մի ռեֆիմ կայ, որի օրօք աւելի մեծ հնարաւորութիւն է տրուած երեւան հանկու «այս աշխարհի ուժեղների» ստորաբաժները այդ, յամենայն դէպս, նացիօնալիստների ցանկացած ռեֆիմը չէ, այլ աւելի շուտ արմատական հանրապետականների կառավարութիւնը:

Այսպէս թէ այնպէս նացիօնալիստների յարձակումները առիթ տուին Վալլէին պարզելու, որ մեծ խարդախների ընտանիքի գլուխը, Ֆրեդերիկ Էմբերը, իբրև պատգամաւոր, պատկանում էր բուլանժիստների կուսակցութեան և, ուրեմն, մօտ էր նացիօնալիստների սրտին: Այդ խօսքերը կատաղութեան հասցրին պահպանողականներին. սոսկալի իրարանցում և աղմուկ բարձրացաւ ժողովում. «Սուտ է», «կեղտոտ միջոցների է դիմում մինիստրը» և այլ անվայել նախատինքներով փորձեցին կատաղած նացիօնալիստները փաթաթել Էմբերների անպատիժ մնացած արաքները, ներկայ կառավարութեան շէնքին: Իրարանցումը այն տեղը հասաւ, որ ժողովի նախագահ Լէօն Բուրժուան ստիպուած եղաւ մի առժամանակ ընդհատել նիստը և, կրկին բանալով, առաջարկել, որ ժամանակաւորապէս հեռացնուեն ժողովից նացիօնալիստ պատգամաւորներից երկուսը, որոնք թոյլ էին տուել իրանց անվայել խօսքերով և վիրաւորական ակնարկներով շօշափել մինիստրի պատիւը: Բայց և այնպէս, Էմբերների գործը բնաւ չը պարզուեց այդ աղմուկներից յետոյ էլ: Հեռագիրները վերջերումս հաղորդեցին, որ Մատրիդում աջողուել է ձերբակալել Էմբերներին: Ուրեմն, շուտով արդարադատութեան առաջ կը մերկացնուեն երկար տարիների ընթացքում իրանց փայլուն և չքեղ սալօններում յարգուած, «բարեգործ» և «բարեպաշտ» պարոնների և տիկիկների գերեր կատարող այդ խարդախ ընտանիքի բոլոր անդամները: Սակայն ո՞վ կարող է ասել, որ ներկայ հասարակական կարգերում այդ մի եղակի երեւոյթ է և ոչ ընդհանրապէս կղերական-բուրժուական կենցաղը որոշող մի խոշոր երեւոյթ:

Մեթէ բնորոշ չէ նոյն հասարակական կարգերի համար նաև այն, ինչ կատարուում է տխուր հռչակ ունեցող սնանկութեան հետ կապուած Պանամայի մօտերքում, Վենեսուէլայի մէջ: Երկու հզօր պետութիւններ միացած ոյժերով յարձակուել են Հարաւային Ամերիկայի մի փոքրիկ հանրապետութեան վրայ, ովկիանոսի ալիքների մէջ են խեղդում նրա նաւերը, պաշարում են այդ հանրապետութեան նաւահանգիստները, մի խօսքով՝ տեւտօնական անգլութեամբ զրահաւորուած բառնեք են ցոյց տալիս մի փոքրիկ ժողովրդի, որովհետեւ մի քանի անգլիացի և գեր-

մանացի վաշխառու կապիտալիստների շահեր վտանգուած են։ Սակայն միթէ չէր կարելի այդ առեւտրական հաշիւների գործը յանձնել միջազգային միջնորդ դատարանի քննութեան, կը մտածի միամիտ ոչ-գիւլօմատը, որ չը գիտէ թէ «ոյժը՝ իրաւունք է» և եւրոպական մեծ, հզօր պետութիւնները գիտեն այդ սկզբունքը գործադրել իրանց օգտին և հեշտութեամբ չեն դիմում միջնորդ դատարանի քննութեան։

Այստեղ կարիք ենք զգում մի քանի տեղեկութիւններ առաջ բերել, որ աւելի հասկանալի լինեն հետաւոր վեհեցուէլայում կատարուող դէպքերը։

Յայտնի է որ Կոլումբոսից յետոյ դէպի Նոր Աշխարհը կամ Ամերիկան սկսուեց Հին Աշխարհից գաղթային հոսանք, որ դարուց դար ընդարձակուած էր։ Անգլօ-գերմանական ցեղերը սովորաբար գաղթում էին դէպի Հիւսիսային Ամերիկա, իսկ ոսմանական ցեղերը, գլխաւորապէս սպանացիները, դէպի Կեդրոնական և Հարաւային Ամերիկան։ Նոր հայրենիքի փարթամ բնութեան մէջ այդ ոսմանական ազգերը աւելի ևս մեղկացան, իսկ իրանց հին հայրենիքի միապետական ռեժիմը և կաթօլիկ կղերի ազդեցութիւնը արդէն որոշ գրոշմ էին դրել զրանց աշխարհայեցողութեան վրայ, որ այնքան էլ նպաստաւոր չէր հասարակական կարգերի կանոնաւոր առաջադիմութեան համար։

Նոր հայրենիքում սպանացիները գտան բազմաթիւ վայրենի և կիսավայրենի կարմրամորթ ցեղեր. ապա Աֆրիկայից բերուեցան ստրուկ նեգրներ։ Խառն ամուսնութիւնները այդ բոլոր ցեղերի մէջ առաջ բերեց նոր տեսակի մարդիկ ևս։ Արդ, դժուար չէ, ի նկատի ունենալով ժառանգական օրէնքը և այդ ցեղերի մտաւոր զարգացման ընդհանուր մակերևոյթը, հասկանալի է, որ բարձր կուլտուրական պահանջներն ու հասարակական կարգերը այնքան էլ հեշտ չէին կարող պատուաւորուել այդ նոր ոսմանական երկրներում։

Անցեալ դարի սկզբներում ազատուելով Սպանիայից Կենտրոնական և Հարաւային Ամերիկայի գաղութները բաժանուեցան բազմաթիւ տէրութիւնների, բոլորն էլ հանրապետական կառավարութիւններով, պետական սպանական լեզուով և կաթօլիկ կրօնքով։ Այդ հանրապետութիւնները չը կարողացան այնպիսի հաստատ հիմքերի վրայ դնել իրանց հասարակական կարգերը, ինչպէս այդ արին անգլօսակները Հիւսիսային Ամերիկայում։ Եւ այդ հասկանալի է. բողոքական, սահմանադրական Անգլիայից գաղթող տարրերը իրանց մտաւոր զարգացմամբ և բնաւորութեան տոկոսութեամբ սպանացիներից աւելի բարձր էին, այնքան էլ չէին խառնուած սևամորթների և կարմրամոր-

թերի հետ, միւս կողմից էլ իրանց նոր հայրենիքը հունէր բնութեան փարթամութիւն և պահանջում էր մարդկանցից եռանդ, աշխատասիրութիւն, չէր մեղկացնում դրանց ախպէս, ինչպէս տրօպիկական բնութիւնը ուսմանական ազգերին:

Այդպէս ահա տարբեր են Հիւսիսային և Հարաւային Ամերիկայի ազգերի բնաւութիւնները:

Ձը նայած լայն ընտրողական սկզբունքին, որ հիմք է դրուած այդ աշխարհի նաև ուսմանական հանրապետութիւնների հաստատութիւններում և կարգերում, այնուամենայնիւ Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգներից տարբեր կերպով են ընթանում Հարաւային Ամերիկայի այդ տարբեր տարբեր Վիսկեալ Նահանգներին՝ ներքին դործերը:

Կուսակցութիւնների պայքարը խաղաղ սահմանադրական ճանապարհով չէ ընթանում այդ ուսմանական հանրապետութիւնների մէջ, այլ բուն երկպառակութիւնների, զինուած ապստամբութիւնների պատճառ է լինում: Պարտուած կուսակցութիւնը պատերազմ է մղում իշխող կուսակցութեան դէմ գէնքը ձեռին, իղբայրասպան կոիւններում: Այդպիսի ներքին կոիւններ միշտ լինում են Ամերիկայի ուսմանական հանրապետութիւնների մէջ: Այդպիսի կոիւններ տեղի ունէին և այս երկու վերջին տարիներս Կոլումբիայի և Վենեսուէլայի մէջ: Այդ երկու հանրապետութիւնները, որոնք մի ժամանակ մի ամբողջութիւն էին կազմում, այժմ իրարից անջատուած, առանձին տէրութիւններ են: Իրար հետ կուռում են, հաշտուում, նորից կուռում և այլն: Այդ հանրապետութիւններից ամեն մէկում կան կուսակցութիւններ, ինչպէս աշխարհիս ամեն մի ծայրում, ուր ապրում են մարդիկ: Կոլումբիայում կառավարչական ղեկը անցել էր կղերական-բուրժուական կուսակցութեան ձեռքը, և ահա դեմօկրատները ապստամբուել էին, սխտել էր ներքին պատերազմ: Վենեսուէլայում կառավարչական ղեկը անցել է դեմօկրատների ձեռքը և պարտուած կղերական-բուրժուական կուսակցութիւն է ապստամբուում և իր զօրքով կանոնաւոր պատերազմներ մղում իշխանութեան դէմ:

Բայց, տեղացիներից բացի այդ երկրներում ապրում են նաև եկուոր վաճառականներ, գլխաւորապէս գերմանացիք, անգլիացիք, եսնիկներ, նաև իտալացի, ֆրանսիացի և այլն: Կղերը չը նմանուելով իր Մեծ Ուսուցչին, ամեն տեղ, սովորաբար, բարեկամ է խոշոր դրամատէրերին. այս վերջիններն էլ չափազանց սիրում են իրանց սեւազգեստ այդ հաճոյակատարներին: Իւրաքանչիւր երկրում կան բազմաթիւ խոշոր և շահա-

ւէտ ձեռնարկութիւններ, որոնցից, եթէ ինքը կառավարութիւնը չի կարողանում օգտուել, օգտուում են կապիտալիստները: Հէնց, օրինակի համար, երկաթուղիները, Այդպիսի ձեռնարկութիւններ դժուարութեամբ են անցնում կապիտալիստների ձեռքը, երբ երկրի ղեկը գտնուում է դեմօկրատ վարիչների մօտ. բնականաբար, օտարերկրացի կապիտալիստները այնքան էլ չեն կարող համակրել դեմօկրատ ռեժիմները: Այդ երեւոյցն անկօշոնաբայի և Վենեսուէլայի ներքին երկպառակութիւնների ժամանակ:

Օտարերկրացի կապիտալիստները այնքան վրդովուած էին, որ Վենեսուէլայում կառավարչական ղեկը անցաւ դեմօկրատ կուսակցութեան ձեռքը, որ նոյն իսկ բացարձակ ըմբոստութեան օրինակներ էին ցոյց տալիս: Այդպէս, անցեալ տարի, Վենեսուէլայի երկաթուղիների (որ գերմանական մի ընկերութեան սեփականութիւն է) գերմանացի ղերեկտօրը մերժեց փոխադրել կառավարական զօրքերը, և հանրապետութեան նախագահ Կաստրօն ստիպուած էր ժամանակաւորապէս գրաւել այդ երկաթուղիները և հեռացնել երկրից այդ գերմանացուն, որ իբր ըմբոստութեամբ ուզում էր եկրի կղերական կառավարութեան զօրքերին կողմի մէջ մի առաւելութիւն տալ:

Ահա որքան երես առած են լինում մեծ պետութիւնների կապիտալիստ հպատակները օտար, թոյլ երկրներում:

Երբ Վենեսուէլայում կառավարական ղեկը անցաւ դեմօկրատների ձեռքը—այդ երկրում հաստատուած անդլիացի և գերմանացի կապիտալիստները իրանց շահերը վտանգուած տեսան, վախեցան՝ որ իրանց վաշխառութեան ցանցերի մէջ ընկած տէրութիւնը փորձի թօթափել իրանից այդ սարդերի ոստայնը: Եւ նրանք վայնասուն բարձրացրին: Իսկոյն օգնութեան հասան զրահաւորուած ու կրուպի թնդանօթներով զինուած նաւերը: Անգլիայի և Գերմանիայի օրինակից խրախուսուեց և Իտալիան, որ նմանապէս ներկայացրեց իր վաճառականական «դափտարները», ուր գրուած էին Վենեսուէլայի պարտքերը շէյօկեան բարդ տոկոսներով հանդերձ:

Լաւ «գեղէֆտ» էր բացւում և եանկի կապիտալիստների համար, ուստի առայժմ Րուզվէլտը ծալեց և մի կողմ դրեց Մօնրօէ'ի հռչակաւոր ղօկտրինը, որով արգելուած է ոչ-ամերիկական պետութիւններին խառնուել ամերիկական ներքին գործերում: Մի խօսքով, դարուս շահագիտական, մերկանտիլ ոգին ցոյ՝ տուեց իր նողկալի կողմերը և այդ գործում, ինչպէս անցեալ տարի Ֆրանս-թրքական ընդհարման դէպքում, երբ երկու Ֆրանսիահպատակ վաշխառուների դատը պաշտպանելու համար

Թրքական ջրերը ուղարկուեց մեծ հանրապետութեան նաւատորմիդը:

Նոյն Ֆրանսիան, Անգլիան, Գերմանիան և Իտալիան մոռանում են իրանց զրահակիր և թնգանօթներով ղինուած նաւերի մասին, երբ պէտք է զուտ մարդասիրական մի դատ պաշտպանել: մոռանում են ղինուած բռունցքի ղիմել, երբ պէտք է կատարել տան նոյն իսկ իրանց սեփական այնպիսի պատուէրները, որոնցից իրանք դրամական շահ չունեն, բայց ուրիշների լինել չը լինելն է կախուած: Միթէ Բերլինի վեհաժողովում դրանց ստորագրութիւններով չէին որոշուած Մակեդոնիայի բեֆօրմները:

Եւ ինչ, Թիւրքիան ոչ միայն չը կատարեց այդ պատուէրները, այլ և մեծ պետութիւնների քթի տակ շարունակում է սըրով և հրով «խաղաղայնել» բողոքող ազգերին: Իսկ երբ եւրոպական զիպլօմատիան կիսաբերան, փաղաքջօրէն խնդրում է սուլթանին, որ նա մի բան անի այդ թշուառ բայեաի համար, Իլդըզ-Քիօսկի ճարպիկ կալանաւորը նուրբ կերպով հեգնում է եւրոպային, առաջարկելով այնպիսի բեֆօրմներ, որոնք Բերլինի վեհաժողովում պահանջածներից էլ պակաս են և անգոր են մաղի չափ փոփոխելու քրիստոնեանների անտանկի կացութիւնը:

Լրագրներում տպուած էին Մակեդոնիայում մտցնուելիք այդ սուլթանական բեֆօրմները: Դա մեֆիստօֆէլեան ծաղր է. երեւակայեցէք—Էւրաքանչիւր վիրայէթի ընդհանուր կօմիսարը, որ պէտք է վերահսկի վալիների գործունէութեան վրայ՝ պէտք է հաստատուի իր պաշտօնի մէջ նոյն վալիներից... Եւ կայ մէկը եւրոպական զիպլօմատներից, որ հաւատայ այդ «բեֆօրմների» լրջութեան: Ի հարկէ—ոչ: Անշուշտ, շատ աւելի մեծ նորամտութիւն կը ցոյց տային այդ զիպլօմատները, եթէ խնդիրը վերաբերուէր ոչ խեղճ ու կրակ բայեային, այլ Եւրոպայի փայլուն կապիտալիստներին:

Եւ դեռ հարց է թէ՛ որքան ցանկալի է եւրոպական խոշոր բուրժուազիայի տեսակէտից, որ իսկապէս Թիւրքիան վերածնուէր, ընդունակ դառնար ինքը իր բնիկ ժողովրդների միջոցով վարել սեփական գործերը, անտեսութիւնը, մշակել իր բնական հարստութիւնները, չինել իր միջոցներով երկաթուղիներ և այլն: Չէ որ այն ժամանակ դրսի պարազիտների համար նպաստաւոր հող չէր ներկայայնի Թիւրքիան, որ այդ հիմնական բեֆօրմներից կը դառնար կենսունակ, ուժեղ և իր բազմակիզու ու բազմակրօն ժողովրդների բարօրութեամբ անընկճելի: Հէնց իրերի դրութեան ամբողջ արագիւզմը կայանում է նրա-

նում, որ Թիւրքիան չի հասկանում իր իսկական շահերը, այլապէս նա ինքը կ'աշխատէր մտցնել վարչական այն բարենորոգութիւնները, որ թելադրում են նրան իր քրիստոնեայ հրապատակները. դրանք մտաւորապէս աւելի զարգացած լինելով՝ հասկանում են վտանգը և, յոյսները կտրելով Թիւրքիայի վերածնութեան հնարաւորութիւնից, դերադասում են անշարժ, փոռոզ, նեխուած ոեժիմից վաղձօք անջատուել և դրանով ազատել իրանց գոյութիւնը կորստից, որովհետեւ մնալով կապուած մեռնող օրգանիզմի հետ, իրանք ես պէտք է փտեն, մեռնեն:

Եւ Թիւրքիայի ամբողջ պատմութիւնը ապացուցեց, որ կենսունակ տարրերի անջատումը մի անհրաժեշտութիւն է. ինչ կը լինէր Բուլղարիայի, Սերբիայի, Ռումանիայի, Յունաստանի, Կրետէի, Բօսնի-Հերցեգովինայի, Չերնոգորիայի դրութիւնը, եթէ ժամանակին չը գործադրուէր, գլխաւորապէս Ռուսաստանի չնորհիւ, անհրաժեշտ անդամահատութիւնը ապականող մարմնից: Պարզ է, որ Մակեդօնիային ևս մնում է նոյն միջոցին դիմելու:

Ինչպէս յայտնի է հեռագրներից ողուաց արտանքին գործող մինիստր կոմս Լամզորֆ պէտք է անցնի Սօֆիայով և Բէլգրադով և այցելի վէննա: Անկասկած, Աւստրո-Ունգարիայի և Ռուսաստանի արտաքին գործող մինիստրների տեսակցութիւնը մեծ քաղաքական նշանակութիւն ունի Բալկանեան թերակղզու մօտաւոր ապագայի համար 1897. Թուականին կայացած Աւստրո-ուսական համաձայնութեան նպատակն էր պահպանել *status quo*-ն Բալկանեան թերակղզու վրայ. սակայն յաճախ քաղաքագէտները անկախ իրանցից անգոր են լինում իրանց ցանկացած դրութիւնը պահպանել անփոփոխ: Այս ճանապարհորդութիւնը միջոց կը տայ Ռուսաց Կայսեր ներկայացուցչին տեղն ու տեղը ծանօթանալ ժողովրդի տրամադրութեան հետ թէ Բուլղարիայում և թէ Սերբիայում, լսել մակեդօնացիների արդար բողոքները և Վիէնայում ծրագրել երկու պետութիւնների անելիքը, եթէ դարնան յակարծակի բարդութիւններ ծագեն Մակեդօնիայի սլատճառով: Հեռագրական տեղեկութիւններից երևում է որ մեծ ոգևորութեամբ են սպասում կոմս Լամզորֆի գալստեան Բալկանեան սլաւօնները:

Լ. Ս.